

Emlékezés Kállay Ferencre (1790-1861), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Ferenc Kállay (1790-1861), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Kállay Ferenc jeles jogász, őstörténész, nyelvtörténész, filológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja 1790. december 2-án született Debrecenben (Bihar vármegye). 1861. január 1-jén hunyt el Budán.

Kállay Ferencet tudományos érdemei elismeréseként a Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia elődje, 1832. március 9-én választotta levelező tagjává. A Magyar Tudós Társaság, egészen kivételes módon, még ugyanebben az évben, szeptember 1-jén rendes tagjává választotta. Rendes tagi székfoglaló értekezését „Az ideológiáról” címmel 1832. november 18-án tartotta. Itt utalunk arra, hogy ebben az időben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai számára nem volt kötelező székfoglaló előadás tartása.

A magyarság műveltségi elemeinek, nyelvének, hagyományos életmódjának és vallási képzeteinek őstörténeti irányultságú kutatója volt, akit a hazai művelődéstörténet és néprajztudomány, etnográfia egyaránt jelentős, úttörő alakjai között tart számon.

Kállay Ferenc a debreceni Református Kollégiumban folytatott jogi tanulmányokat. Debrecenben kötött évtizedekre szóló barátságot a vele egy évben született Kölcsey Ferencsel (1790-1838).

1812-től Pozsonyban Mailáth György (1786-1861) Pozsony vármegye főjegyzője (1811 és 1814 között) mellett, mint joggyakornok dolgozott. Említést érdemel, hogy Mailáth György igen jelentős közéleti pozíciókat töltött be. A teljesség igénye nélkül említjük meg, hogy 1825-ben királyi személynökként Pozsonyban az alsótábla elnöki funkcióját látta el. 1831-ben államtanácsos (Staatsrat), 1839 áprilisa és 1848 márciusa között pedig, csaknem kilenc éven át országbíró volt. Mailáth György komoly részt vállalt a Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) szervezésében és alapszabályainak kidolgozásában. Egyik alapítója volt a Magyar Tudós Társaságnak, melynek igazgatótanácsai és tiszteleti tagja is lett.

Kállay Ferenc Pesten, 1813-ban szerezte meg ügyvédi oklevelét. Ezt követően rövid ideig a Királyi Ítéltáblán, mint jegyző tevékenykedett.

A bécsi egyetem jogi karán folytatott, néhány hónapon át tartó tanulmányokat követően vizsgát tett az osztrák jogrendszer tárgyköréből. A következő évtől, 1814-től kezdve a Kézdivásárhelyen állomásozó 2. székely gyalogezred hadbírájaként tevékenykedett. 1827-ben százados hadbírói rangban nyugalomba vonult. Előbb Nagyenyeden, majd 1830-tól Kézdivásárhelyen, 1832-től pedig, csaknem harminc éven át Budán élt. Nyugalomba vonulását követően kizárólag tudományos kutatásokat folytatott.

Kállay Ferenc sokrétű tudományos érdeklődésről adott tanúbizonyságot. Behatóan foglalkozott művelődés-, vallás- és nyelvtörténeti, összehasonlító filológiai, filozófiai, jogtudományi és politikai tanulmányokkal. Az 1820-as évektől kezdve, még hadbírói tevékenysége idején, de főként nyugalomba vonulását követően, aktív részt vállalt a hazai, ezekben az években kibontakozó őstörténeti kutatásokban.

Maradandóbb értékű munkái a magyarság és a székelyek eredetének, néptörténetének, műveltségi elemeinek összehasonlító történeti kutatásához kapcsolódtak, ezért a néprajztudomány és a művelődéstörténet egyaránt jeles, úttörő alakjai között tartja számon.

Kállay Ferenc nem pusztán történeti kutatásokat végzett, hanem a finnugor nyelvrokonság elkötelezett híveként behatóan foglalkozott a magyar és a finnugor nyelvek közötti egyezésekkel, etimológiai párhuzamokkal valamint a kazár-magyar etnikai-kulturális kapcsolatok történetével.

A hagyományos gazdálkodás történeti elemzésén keresztül szintén a magyarság néptörténeti sajátosságaira kívánt rámutatni, elsőként írta le a külterjes állattartás keleti hozadékait. Kállay Ferenc mutatott rá az elsősorban az Alföldön hagyományos szálláskertes, kétbentelkes településforma nomád földművelési formákhoz kapcsolható évszázados múltra visszatekintő hagyományaira.

A Kisfaludy Társaság 1846-ban meghirdetett, kiírt pályázatára – „Történeti források, illetve a néphagyományban fennmaradt hiedelmek és képzetek alapján” – megírta a magyar ősvallás széleskörű forráselemzésen nyugvó áttekintését. Az ősvallás kérdésével foglalkozva összehasonlította a finnugor és uráli népek mitológiájával, valamint az ókori indoiráni körében uralkodónak tekinthető Mithras-kultusszal.

Kállay Ferenc munkájával elnyerte a kiírt pályadíjat. Munkája azonban csak halála után, Kállay Ferenc 1861. január 1-jén hunyt el, 1861-ben jelent meg nyomtatásban. Ebből adódott az, hogy Ipolyi Arnold (1823-1886) 1854-ben Pesten megjelent „Magyar mythológia” című, hasonló tárgyú, később, 1858-ban a tekintélyes Marczibányi-díjjal jutalmazott műve mellett csekély figyelmet kapott a kutatók körében.

Említést érdemel, hogy Kállay Ferenc foglalkozott költészettel, ezen belül különösen a rím- és ritmuselmélettel. Foglalkoztatták filozófiai kérdések is, így a filozófiatörténet és a szabad akarat problémája. Székfoglaló értekezését, mint erre már fentebb utaltunk, az ideológiáról tartotta. Maga az ideológia szó, terminus technicus megalkotása Antoine Destutt de Tracy nevéhez fűződik és filozófiai valamint vallási jelentéssel egyaránt rendelkezik. A szó először 1796-ban jelent meg nyomtatásban.

Kállay Ferencet a jog területén elsősorban a büntetések, s ezeken belül is a halálbüntetés problémája érdekelte. Ebben nyilvánvalóan bírói működése játszhatott szerepet. Széleskörű, univerzálisnak mondható érdeklődését mutatja az, hogy még a zeneelmélet egyes kérdései is foglalkoztatták.

Mintegy nyolcvan tanulmánya és cikke többségét tekintélyes kiadványokban, így a Tudományos Gyűjteményben, a Tudománytárban és az Akadémiai Értesítőben tette közzé. Kéziratban maradt munkái közül említést érdemel a középkori magyarországi okleveleket névtani szempontból feldolgozó tanulmánya.

Különös figyelem tárgyát képezte Kállay Ferenc számára a magyar nyelv, a „sermo Hungaricus” ügye. A magyar nemzetiség (nemzet) ügyét, kiemelkedően fontosnak tartotta. Kállay Ferenc több alkalommal is hangot adott a magyar nyelv ügye melletti elkötelezettségének. Támogatta a magyar nyelven folyó oktatást, ügyintézését és – mint bíró is – a törvénykezést, a bírászkodást. Nem egyszer hivatkozott az 1830. évi VII. törvénycikkre a nemzeti nyelv használatáról, az 1836. évi III. törvénycikkre a magyar nyelvről és az 1840. évi

VI. törvénycikkre (ugyancsak) a magyar nyelvről. Kállay Ferenc gondolkodását, történelemszemléletét jelentős mértékben befolyásolta patriotizmusa.

Kállay Ferenc életpályája, munkássága a tudományos élethez, tevékenységhez kapcsolódik. Kállay Ferenc a XIX. század derekán a magyarországi jogászok körében tekintélynek örvendő jogásznak, elsősorban a perjog és a jogbölcselet ismerőjének számított. Jogi vonatkozású munkái, hasonlóan művelődéstörténet, őstörténeti és nyelvészeti munkáihoz széles körben ismertek voltak.

Kállay Ferenc főbb munkái

Magyar régiségek nyomozása. In: Tudományos Gyűjtemény 1823.

(Reprint: Magyar régiségek nyomozása. (Szerk. Tálasi István). Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1990.;

Historiai értekezés a 'nemes Székely nemzet' eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben. Nagyenyed, 1829.;

A' magyar nemzetiségről. Pest, 1836.;

Kölcsey Ferencz gyermek és ifjúkori életrajza s néhány eredeti levele. Pest, 1839.;

Mithra tiszteletéről s Mithra emlékekről a Magyar honban. 1. rész 1831. 2. rész Tudományos gyűjtemény 24. kötet, 1840.;

A Szózat criticali bírálata. Pest, 1843. (Wesselényi Miklós Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében című munkája kapcsán); Finn-magyar nyelv. Pest, 1844.;

Az eskütszékről, tekintettel az alsó táblai szónoklatokra. Pest, 1844.;

A pogány magyarok vallása. (Szerk. Réső Ensel Sándor). Pest, 1861. (Reprint: A pogány magyarok vallása. Budapest, 1999. és Kállay Ferenc két előadása: A magyar és kazár kapcsolatokról. Budapest, 1990.

Felhasznált irodalom

Keve Mária: Kállay Ferenc nyelvhasznító munkássága. Budapest, 1940.;

Kölcsey Ferenc kiadatlan írásai 1809–1811.: Kölcsey és Kállay Ferenc műhelyének kézirataiból. (Szerk. Szauder József). Budapest, 1968.;

Zsigmond Gábor: Egy reformkori etnográfus. Világosság 1978.;

Kósa László: A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest, 1989. és Domokos Péter: Kállay Ferenc. Budapest, 1990.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu